

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE

TEZĂ DE DOCTORAT

MODELE CONFIGURATIVE ÎN DISCURSUL LITERAR

REZUMAT

Conducător științific:
Prof. Dr. Corin BRAGA

Doctorand:
Gioconda-Ioana TĂMĂIAN

CLUJ-NAPOCA
2011

CUPRINSUL TEZEI

NOTĂ PRELIMINARĂ

INTRODUCERE

PARTEA I. ACTUL CONFIGURATIV

Capitolul I. CADRU TEORETIC

Modelul. Discursul

Direcții de cercetare. Repere teoretice. Aspecte de metodologie a cercetării

CAPITLUL II. ACTUL CONFIGURATIV. COMPREHENSIVNEA GLOBALĂ DE TEXT

1. Comprehensiunea globală de text

1.1. Comprehensiunea ca totum simul (Boețiu). Când modelul divin se estompează, figura devine creație exclusivă a minții omenești

1.2. Comprehensiunea este capacitatea de a vedea-lucrurile-împreună („voir-les choses-ensemble” – Louis O. Mink)

1.3. „Cuprinderea lumii ca totalitate” (Paul Ricœur)

2. Actul configurativ

2.1. Actul configurativ ca rezultat al imaginației productive (Immanuel Kant)

2.2. Actul configurativ ca mimesis (Paul Ricœur)

2.3. Actul configurativ ca proces generator de modele (Ioana Em. Petrescu)

3. Cuprinderea textului ca totalitate. Formule discursive ale comprehensiunii și configurației

3.1. Macrostructura și suprastructura (Teun A. van Dijk). Cazul *Sir Andrew Marbot* de Wolfgang Hildesheimer

3.2. Structurile textuale prototip (J.-M. Adam)

3.3. Gramaticile formei. Forma internă

3.3.1. Fenomenologia formei

3.3.2. Gramaticile formei

3.4. Structura reticulară a configurației

4. Realizarea configurației în lectură

4.1. Lectura tabulară

4.2. Lectura configurativă

4.3. Modelul configurativ realizat prin gruparea datelor din repertoriu într-o configurație (W. Iser)

Capitolul III. FIGURA DIN TEXT

Transpuneri epice ale figurii

Henry James, *Desenul din covor*.

J. L. Borges, *Moartea și busola*

William Gibson, *Pattern Recognition*

Proprietățile figurii

Capitolul IV. METAFORELE SPAȚIALE ALE LECTURII

1. Metaforele spațiale ale lecturii

Argumente din psihologia percepției: synopsis-ul (Rudolf Arnheim). Din fenomenologia lecturii: „centrul de cristalizare” al operei (Roman Ingarden). Din poetică: „soliditatea iconică a poemului” (Paul Ricœur)

Valoarea cognitivă a metaforei. Metafora lecturii ca instrument de interpretare.

Valoarea cognitivă a metaforei în perspectivă istorică

Metafora ca proces și instrument de interpretare

2. Modelul spațial al chiasmului

2.1. Lectura în chiasm

2.2. Funcțiile chiasmului

2.3. Lectura liniară vs lectura în chiasm. Gândirea narativă vs gândirea concentrică.

Două lecturi ale luptei lui Iacob cu îngerul

2.4. Lectura în chiasm a poeziei lui Nichita Stănescu

2.5. Lectura în chiasm a structurii arhitecturale. Pridvorul în epoca brâncovenească

2.5.1. Structura configurativă a pridvorului în Didahiile lui Antim Ivireanul

2.5.2. Cultura în pridvor

2.5.3. Receptarea critică

2.6. Modelul cultural și modelul euristic

2.7. Validarea modelului. Concluzii parțiale

PARTEA A II-A. MODELE CONFIGURATIVE

Capitolul I. MODELE DE ANALIZĂ ȘI DEMERSURI DE LECTURĂ

Modelul configurativ – concept operațional

Sistemul intern al operei în relație cu sistemul culturii. Eroarea prin generalizare pripită

Capitolul II. MODELE CONFIGURATIVE PARȚIALE

Demersul tematic: cogito-ul

Metafora literală cu valoare euristică

Demersul sociocritic: viziuni individuale asupra lumii (Lucien Goldmann), habitus-uri (Pierre Bourdieu)

Demersul psihocriticii: mitul personal (Charles Mauron)

Plânsul lui Petru în poezia lui G. Bacovia

Concluzii parțiale. Corijarea erorii prin generalizare pripită

CONCLUZII

ANEXE

BIBLIOGRAFIE

CUVINTE CHEIE: model configurativ, comprehensiune globală, act de lectură, chiasm, metafora spațială a lecturii, Nichita Stănescu, G. Bacovia.

Lucrarea tratează conceptul de model configurativ și ocurențele lui discursive. Teza susține că modelul configurativ survine în actul de lectură sub forma unor imagini, figuri, metafore, idei, scheme sau coduri de imagine etc., generate printr-un proces de natură cognitivă, prin care lectorul înzestrat cu abilitatea de comprehensiune globală surprinde semnificația textului.

Premisa se întemeiază pe un tip de experiență de lectură, împărtășită de cititori, dar și de scriitori, care explică modul în care ei înșiși înțeleg o carte, comprimându-i semnificația într-o figură, foarte frecvent o metaforă. Figura în discuție se constituie drept corelativ obiectiv pentru experiența de lectură, în latura ei estetică, subiectivă și cognitivă, și traduce valorile textului într-un limbaj de echivalent (într-o imagine, metaforă etc.); ea are natură sensibilă, dar și intelectuală, fiind un eveniment al lecturii, dar și rezultatul unei abstracții; ea pare că oferă întregul conținut semnificant al textului, însă nu ca materializare a unei semnificații deja-existente, ci mai degrabă ca o condiție de existență a ei. Nu învățăm ceva nou din această imagine, mai mult decât ne oferă textul ca atare, însă obținem și vedem ceva nou în urma acestei experiențe de lectură ce transpune – reduce, uneori, la corespondențe convenționale – textul într-o imagine.

Spațiul lucrării s-a construit mozaicat, prin apel la perspective teoretice diverse, orientate într-un scenariu teoretic unitar de ipoteza că modelul configurativ se cristalizează într-o figură survenită în actul de lectură, figură pe care am considerat-o reprezentarea instanțială a modelului.

Demersul analitic al tezei a urmat trei direcții, și anume: (a) teoria lecturii, în conformitate cu care modelul configurativ se instituie ca *metaforă spațială a lecturii*, (b) problematica filosofică relativă la *comprehensiunea globală*, înțeleasă ca abilitate umană fundamentală, caracteristică pentru modul în care omul surprinde realitatea și îi conferă sens (în desene globale ale existenței, ale cărții) și (c) teoriile semanticii și lingvisticii cognitive, în conformitate cu care unitatea discursului o dă un *act configurativ* de natură cognitivă.

Nucleul teoretic al lucrării îl constituie problema comprehensiunii globale în aspectele care vizează abilitatea umană de a surprinde experiența/ textul în totalitate. Aria noțiunii de comprehensiune globală s-a conturat pe baza ideii de *totum simul* a lui Boețiu (*Mângâierile Filosofiei*) și a ideii lui Dante că există un *punct în care toți timpii – trecut, prezent și viitor – sunt prezenți* (*Paradisul XVII, 17*). Demonstrația a făcut recurs la teorii foarte cunoscute, care întemeiază posibilitatea comprehensiunii

globale: Boețiu, Dante, Louis O. Mink, Paul Ricœur, Frank Kermode. Perspectiva diacronică și sistematizarea concepțiilor teoretice au fost conduse de un raționament axiomatic, în conformitate cu care există doi poli între care se joacă evoluția teoriilor comprehensiunii globale și, prin urmare, a configurației. Un prim pol asociază competența de comprehensiune globală inteligenței divine, un model spre care se îndreaptă sau pe care îl copiază rațiunea umană (teoriile lui Boețiu, Toma d'Aquino, Emanuele Tesauro, Baltasar Gracián). Al doilea pol, diametral opus, se conturează treptat, pe măsură ce primul se estompează, iar figura devine astfel o creație exclusivă a minții omenești (teoria lui Van Dijk în cadrul semioticii cognitive, a lui J.-M. Adam în lingvistica textuală etc.) și, deci, o potențială ficțiune (ilustrative în discuție sunt experiențele redată de personajele lui Henry James, J. L. Borges sau William Gibson). Cel de-al doilea pol este locul în care se construiesc, prin recurs la gramaticile formelor și la algoritmi elaborați de variate școli critice, demersuri de lectură specifice, prin care se instituie sau se descrie un model configurativ.

Astfel că, din punctul de vedere al abilității de comprehensiune globală, figura ce survine în actul de lectură revendică, pe de o parte, valoare de cunoaștere absolută, din perspectiva unei teorii în care modelul configurativ reprezintă o formă fundamentală a spiritului, ce își pune amprenta asupra modului în care este înțeleasă realitatea în totalitatea ei (precum în cadrul sistemului lui Boețiu); pe de altă parte, ea are valoarea relativă a unei construcții circumstanțiale, elaborată prin algoritmi de lectură legitimați de autoritatea unei școli critice (tematismul, mitocritica, sociocritica etc.). Ambele perspective, a modelului inteligenței divine și a modelului minții omenești, sunt subîntinse de o gândire figurativă în care ideile au o formă, iar fenomenele un sens, în care forma o dă atât unitatea obiectului și coeziunea lui internă, cât și schema de imagine generată de capacitatea umană de înțelegere.

Abordarea conceptului de act și model configurativ s-a întemeiat pe propunerile lui Mark Turner din *The Literary Mind* (1996), referitoare la existența unor modele de gândire care informează discursul literar și gândirea umană în general. Este vorba despre *pattern*-uri ce apar și se manifestă în experiența noastră senzorială și motorie, *pattern*-uri în care raționăm atât în experiența curentă, cât și în experiența de lectură, ambele fiind ghidate de un model formal al unei figuri retorice, care se dovedește a fi o figură de gândire. În acest sens teza a adus în discuție modelul chiasmului, figură de gândire și de compoziție prezentă în manuscrisele semitice, în tradiția orală aflată la baza narațiunii homerice, în textele Vechiului și Noului

Testament, în mișcarea concentrică a fugii lui Bach, în imnuri liturgice (Breck 2005, Lissner 2007), dar și în poezia lui Nichita Stănescu, sau într-un model de gândire specific epocii brâncovenești, ilustrat prin figura pridvorului.

Lucrarea conține două părți *Actul configurativ*, respectiv *Modele configurative*, urmate de *Concluzii, Anexe și Bibliografie*. Prima parte se compune din patru capitole: I. *Cadru teoretic*; II. *Actul configurativ. Comprehensiunea globală de text*; III. *Figura din text*; IV. *Metaforele spațiale ale lecturii*. Partea a doua cuprinde două capitole: I. *Modele de analiză și demersuri de lectură*; II. *Modele configurative parțiale*.

Capitolul I, *Cadru teoretic*, prezintă conceptele de *model* și *discurs*, primul - cu dublă accepțiune, de sistem de reprezentări utilizat pentru descrierea unui obiect/text, prin care se exprimă un punct de vedere sau o teorie (Cornea 2006), și de construct cultural, reprezentativ pentru o ipostază a spațiului semiotic al culturii (Lotman 2001); iar al doilea – discursul, în accepțiunea de practică prin care se proiectează și se modelează realitatea (Foucault 1998, Iser 2006). Capitolul expune reperele teoretice care au influențat metodologia cercetării; dintre acestea, teoria lui Wolfgang Iser (2006) referitoare la rolul metaforelor în câmpul științelor umane a constituit un reper fundamental. (Iser susține că metaforele condensează emblematic teoria și devin instrumente de analiză în științele umane și, prin particularizare, și în operele literare permeabile la o teorie sau alta). Teza a arătat că teoria lui Wolfgang Iser se recunoaște în cercetări din domenii variate, de la teoria genurilor literare și până la cea a managementului instituțional, metafora fiind în toate aceste cazuri un dispozitiv semantic cu rol în construcția discursivă și în transmiterea cunoașterii.

Capitolul II, *Actul configurativ. Comprehensiunea globală de text*, abordează procesele specifice actului configurativ prin care se instituie comprehensiunea globală.

Subcapitolul consacrat comprehensiunii globale tratează capacitatea de comprehensiune, pe un evantai larg, de la proprietatea inteligenței divine (Boețiu), la comprehensiunea istorică (Louis O. Mink) și narativă (Paul Ricœur). Toate aceste perspective statuează trăsătura fundamentală a comprehensiunii ca fiind abilitatea de a cuprinde lumea ca întreg și textul ca totalitate. Cu mențiunea că, în primul caz, al cunoașterii ca *totum simul*, este vorba despre o capacitate specifică inteligenței divine, la care omul tinde, pentru ca la celălalt pol să fie vorba despre o capacitate exclusiv umană.

Subcapitolul consacrat actului configurativ definește actul configurativ ca (a) proces de cunoaștere, rezultat al imaginației productive (I. Kant) și ca (b) mimesis al unei acțiuni în cunoașterea de tip narativ (Ricoeur). Este vorba despre structurarea universului aprehendat (în lectură) printr-o sinteză intelectuală și intuitivă, printr-un act cognitiv, ce instituie modelul configurativ.

Subcapitolul consacrat formulelor discursive ale comprehensiunii descrie modalități discursive prin care textul este perceput ca unitate. Este vorba despre teoriile macrostructurii și suprastructurii (Teun A. Van Dijk), ale structurii textuale prototip (J.-M. Adam), despre gramaticile formelor (vizuale, narative, simbolice), despre structura reticulară a configurației. Ultimul subcapitol ilustrează modalitățile prin care se realizează configurația în lectură (lectura configurativă, lectura tabulară).

Capitolul III, *Figura din text*, se axează pe relația de contiguitate dintre figura metaforică a lecturii/ a cărții și actul de comprehensiune globală și ilustrează – prin trei prelucrări epice ale fenomenului în discuție (*Desenul din covor* de Henry James, *Moartea și busola* de J. L. Borges și *Pattern Recognition* de William Gibson) – valoarea și limitele acestor figuri. Analiza arată că suma atributelor figurii nu epuizează conținutul și forma ei; figura ține de un senzualism seducător, creat prin asociere de impresii, intuiție și act autoreflexiv al spiritului/ minții; figura căutată în text nu abreviază doar ceva ce este cunoscut, ci deschide căi spre un plus de sens; ea nu este materializarea întârziată a unei semnificații preexistente, ci însăși condiția ei de posibilitate. În acest context, figura căutată este mai degrabă o figurare, un proces al figurării decât o imagine fixă.

Capitolul IV, *Metaforele spațiale ale lecturii*, abordează natura metaforică a figurii, preluând argumente oferite de psihologia vizuală a percepției, de estetica lui Lessing, din poetica și fenomenologia operei de artă. Capitolul discută condițiile ce admit contragerea sau comprimarea discursului/ universului textual/ referențial într-o figură (Frank, Arnheim, Ingarden, Ricœur) și relevanța acestor exerciții de abreviere (Matei Călinescu, Rudolf Arnheim, Joseph Frank, Frank Kermode). Capitolul oferă un posibil inventar de termeni cheie pentru definirea figurii – de la aevum (Toma d’Aquino) până la icoană (Paul Ricœur, William K. Wimsatt, Max Black) sau synopsis (Rudolf Arnheim) – inventar ce plasează discuția într-un plan de reflecție larg, a cărui țintă maximă vizează posibilitatea de a surprinde, printr-o imagine sau o experiență de tip iconic, existența în totalitatea ei.

Discuția s-a articulat pe un model silogistic și a evidențiat dubla fațetă a figurii din text – valențele referențiale vs autotelice ale metaforei – pentru a formula premisele necesare în vederea unei concluzii referitoare la calitățile metaforei de proces și instrument de configurare a sensului. Ideea centrală a capitolului susține valoarea euristică și cognitivă a figurii ca instrument de interpretare a textului și a procesului de lectură.

În ansamblu, scenariul teoretic al tezei a analizat figura ca formă exterioară a textului, creată din materialitatea actului de lectură, pentru a sesiza apoi natura ei transcendentală, de principiu al conștiinței și al experienței interioare a conștiinței, pe de o parte, și de fenomen cu dublu caracter, anterior oricărei experiențe și cognoscibil doar ca reprezentare, pe de altă parte. Astfel concepută, figura din text este atât figură a textului, figură a comprehensiunii, dar și figură a structurii actului configurativ prin care se instituie sensul și comprehensiunea globală.

Exemplificarea sintetică a teoriei o aduce chiasmul, figură sintactică și semantică, figură a comprehensiunii ce structurează actul configurativ și instituie un mod configurant de comprehensiune și, implicit, modelează transmiterea cunoașterii. Într-un subcapitol important pentru economia tezei am demonstrat valoarea chiasmului în sistemul poetic al lui Nichita Stănescu. Am deschis astfel o perspectivă inedită asupra creației acestui poet, sub aspectul structurilor cognitive prin care se instituie actul poetic.

Partea a II-a, *Modele configurative*, prezintă strategii de lectură și demersuri analitice variate prin care se construiesc modelele configurative. Deși natura acestor modele „construite” rămâne tributară limitelor determinate de abordări critice specifice (tematismul, sociocritica, mitocritica etc.), modelul ca atare dă seama de actul de comprehensiune globală și generează astfel semnificația textului. Importantă în economia tezei este identificarea unui model configurativ în poezia lui G. Bacovia, și anume figura lui *Petru plângând cu amar*.

Concluziile lucrării schițează – în planul unei posibile teorii generale a modelelor configurative – seturi de concepte și rețele conceptuale asociate pe parcursul lucrării modelului configurativ; reiterează importanța modelului pentru experiența de lectură, dar și pentru experiența de cunoaștere; și ridică modelul configurativ la rangul de concept operațional.

Rețeaua conceptuală de bază a modelului configurativ se alcătuiește din elemente fixe și mobile, angrenate între ele în perechi, astfel încât se pun în evidență

trei paliere din care se compune mecanismul modelului configurativ. De la perceptibil înspre neperceptibil, de la concret înspre ireprezentabil, de la fenomenal înspre transcendental, conceptele relaționează precum în schema de mai jos:

I.

- (a) modelul configurativ → figura;
- (b) actul configurativ (configurația) – procesul cognitiv;
- (c) comprehensiunea globală – condiția transcendentă;

II.

- (d) comprehensiune globală → act configurativ → model configurativ → comprehensiune globală etc. (dar și în direcție inversă: model configurativ → act configurativ → comprehensiune globală).

Prima relație (**modelul configurativ – figura**) instituie figura ca rezultat al modelului configurativ. Modelul configurativ se materializează în forme concrete, în figuri, infinite potențial ca număr și diverse, în funcție de variabile multiple (circumstanțele experienței de lectură, datele de repertoriu actualizate în lectură etc.). Aici figura poate fi imagine, metaforă, desen (*plânsul lui Petru*, pridvorul, triumghiul, rombul și labirintul – în nuvela *Moartea și busola* de J. L. Borges, metaforele care exprimă procesul de compoziție din ancheta Barbarei Tomlinson 2005), iar modelul configurativ, schema pe baza căreia se instituie figura (chiasmul – înțeles ca sintaxă textuală, structurile textuale, dar și tema textului, codurile de lectură prescrise de variate școli critice). Dacă rămânem doar pe palierul acestei relații, modelul configurativ este de tip parțial, în sensul în care este vorba doar despre un algoritm din care va rezulta figura.

A doua relație (**actul configurativ (configurația) – procesul cognitiv**) marchează caracterul procesual al actului configurativ și natura lui cognitivă. Actul configurativ este un mecanism prin care survine cunoașterea realității investigate, prin care cititorii își întrebuințează conținuturile mentale angrenate în procese mentale (prin imaginația productivă, gândirea metaforică, gândirea figurativă, gândirea prin analogie, gândirea prin configurații sintetice, gândirea rizomatică, dar și memoria de lectură sau scheme de imagine – toate acestea fiind *pattern*-uri mentale care configurează modelul literar, „figura din covor”). Pe acest palier, actul configurativ se constituie ca mod de producere și de transmitere a cunoașterii (din acest punct de vedere *chiasmul* este un act configurativ, la fel și *conceptul* sau *metafora spațială*) sau se instituie ca *eveniment* cognitiv (spre exemplu, perceperea simultană a elementelor

ce compun imaginea, sesizarea centrului de cristalizare a operei, dar și un vis sau o stare, survenite spontan, visul lui Antim în urma căruia elaborează planurile de construcție a mănăstirii, intuirea de către Nichita Stănescu a principiului poeziei pulsatorii în timpul unei călătorii cu trenul).

A treia relație (**comprehensiunea globală – condiția transcendențială**) nu este o relație propriu-zisă, cât un proces de atribuire ce sugerează natura transcendențială a comprehensiunii globale, în sensul în care anumite configurații pot fi percepute înainte ca ele să fi fost exemplificate de proprietățile concrete ale unei figuri, doar în latura lor fenomenală ca reprezentări.

A patra relație (**comprehensiune globală → act configurativ → model configurativ → comprehensiune globală** etc.; dar și în direcție inversă: **model configurativ → act configurativ → comprehensiune globală**) se construiește circular, trasând succesiunea specifică procesului configurativ, și pune în mișcare primele trei relații, prinse foarte adesea în cerc hermeneutic. Relația face posibilă atât instituirea unui mod de cunoaștere determinat de practicile discursive, materializate cristalizat în figuri, cât și crearea unor figuri sensibile, ca expresie a unui tip de comprehensiune configurată într-un model.

Polii extremi ai schemei (figura și comprehensiunea globală) fixează starea fragilă în care se găsește cititorul, într-o permanentă pendulare de la polul unde are loc sinteza aprehensiunii (sinteza datelor surprinse prin intuiție și exprimate în discurs, în figură discursivă) și apersepția transcendențială, ca versant al formulării comprehensiunii, unde există posibilitatea oricărei sinteze a diversului, însă în absența diversului; acesta fiind punctul (despre care vorbesc Boețiu și Dante, dar și Kermode) care permite surprinderea simultană a întregului.

Descrierea modelului configurativ se completează cu alte hărți conceptuale (discutate pe parcursul lucrării), relevante pentru surprinderea complexității mecanismului configurativ: *synopsis – kairos – aevum; centru de cristalizare – icoană – ectyp – lege a liniilor virtuale – principiu al formei ascunse* etc.; *figură – figurare; macrostructură – suprastructură – structuri prototip; figuri ale comprehensiunii – figuri ale structurii – figuri ale lecturii* etc.

În altă ordine de idei, concluziile discută caracterul iconic al configurațiilor (ilustrate prin chiasm, metafora figurii din covor, figura lui *Petru care plânge*, pridvorul etc.). Argumentele se referă, în primul rând, la anularea efectului generat de dicotomia spațial vs temporal. Pe de o parte, *caracterul spațial al figurii este o funcție*

de timp, perceperea fenomenului ca figură spațială nu poate face abstracție de timp, surprinderea în figură a modelului global al cărții, al experienței de lectură sau chiar al unui traseu existențial, deși cristalizată, se dovedește de natură temporală; hărți conceptuale, lecturi tabulare, centripete, configurative, toate au înscrise în ele o coordonată temporală, care poate să nu fie vizibilă în figura spațială rezultată. Pe de altă parte, *caracterul temporal al figurii este o funcție a spațiului*: temporalitatea actului de lectură și procesualitatea actului configurativ sunt reprezentabile doar spațial, ca fir conducător în romanul lui Laurence Sterne, ca fir al Ariadnei în critica lui Hillis Miller, armonii și simetrii geometrice proprii structurilor artei, muzicii, literaturii, arhitecturii etc.

În al doilea rând, argumentele se referă la distincția dintre natura referențială și cea transcendentă a figurii. Dicotomia marchează situația delicată în care se găsește cititorul, între materialitatea cărții și a actului lecturii, de unde survine un potențial model configurativ (corelativ obiectiv al experienței de lectură), pe de o parte, și natura transcendentă a procesului comprehensiunii și a schemelor cognitive asociate (chiasmul, metafora, gândirea narativă, prin analogie, în chiasm, gândirea rizomatică, gândirea reticulară multidimensională, gândirea conexiționistă etc.), pe de altă parte. Cititorul experimentează realitatea concretă a lecturii – pe care o poate explica prin intermediul instrumentelor operaționale pe care le deține – și surprinde apariția sensului ca survenire, mediată de o formulă care transmite cunoașterea. Formula prin care se transmite cunoașterea se instituie ca model configurativ.

Chiasmul și metafora sunt forme prin care se configurează și se transmite cunoașterea. Procesul transmiterii cunoașterii este ilustrat în relația a patra (d) din schema mecanismului configurativ; îl imaginăm pornind de la transcendent înspre imanent, dar și invers, figura nefiind materializarea decalată în timp a unei semnificații apriorice, cât condiția ei de posibilitate; modelul se naște după ce experiența a fost stocată în memorie și apoi datele stocate se reassemblează într-un alt model etc. Chiasmul, metafora și conceptul au un statut special comparativ cu orice alte modele deoarece ilustrează simultan toate palierele tabloului, de la materialitatea sintactică a figurii chiasmului, la calitatea lui de proces cognitiv și până la realizarea comprehensiunii globale în centrul focal al structurii chiasmice sau în transcendentul metaforei spațiale; momentul survenirii comprehensiunii globale constituindu-l apariția metaforei revelatoare sau fixarea centrului focal din chiasm (frecvent, cel puțin în cazul poeziei lui Nichita Stănescu, centrul focal al structurii chiasmice se instituie ca

metaforă). Ambele figuri opresc timpul și fixează punctul, perspectiva din care se cuprinde întreaga structură. Relația cu timpul și caracterul lor transcendental le apropie de cunoașterea transdisciplinară și le atribuie calități iconice.

În pluralitatea potențial infinită de modele care se pot construi în actul de lectură, teoria pe care am schițat-o le va valida pe acelea complete, în sensul în care acestea acoperă, sau pot acoperi oricând toate cele patru paliere ale hărții conceptuale. Deși obiectul literar și actul de lectură nu-și satisfac niciodată simultan pluralitatea fațetelor și nu obiectivează experiența de lectură pe toate cele patru relații ale mecanismului configurativ, figura cristalizată în procesul de lectură survine ca efect al mecanismului configurativ. Odată sesizată figura, ea devine operațională și în demersurile de analiză a textului. Dacă figura se validează în analiza și interpretarea textului, modelul configurativ este complet, în sensul în care este rezultat al procesului configurativ care instituie comprehensiunea globală.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

ADAM, Jean-Michel, *La Linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Paris, Armand Colin, 2005.

AILINCĂI, Cornel, *Gramatica formelor vizuale*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.

ARNHEIM, Rudolf, *Arta și percepția vizuală: o psihologie a văzului creator*, traducere de Florin Ionescu, cuvânt înainte de Victor Ernest Mașek, București, Editura Meridiane, 1979.

BOETHIUS, Anicius Manlius Severinus Torquatus, *Mângâierile filosofiei*, în Boethius și Salvianus, *Scrieri, Articole teologice și Mângâierile filosofiei. Despre guvernarea lui Dumnezeu*, traducere, note și comentarii de prof. David Popescu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.

BORGES, Jorge Luis, *Opere*, vol. I, traducere de Cristina Hăulică, Andrei Ionescu și Darie Novăcenu. Îngrijire de ediție și prezentări de Andrei Ionescu, București, Editura Univers, 1999.

BRECK, John, *Cum citim Sfânta Scriptură?* Despre structura limbajului biblic, traducere Ioana Tămăian, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005.

CĂLINESCU, Matei, *Rereading*, Yale University Press, 1993 (Romanian translation 2003).

CORNEA, Paul, *Interpretare și raționalitate*, Iași, Editura Polirom, 2006.

CULLER, Jonathan, *The Pursuit of Signs*, with a preface by the author, London and New York, Routledge, 2001.

DUȚU, Alexandru, *Modele, imagini, priveriști*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979.

FOUCAULT, Michel, *Ordinea discursului: un discurs despre discurs*, traducere de Ciprian Tudor, Editura Eurosong&Book, 1998.

FRANK, Joseph, *The Idea of Spatial Form*, New Brunswick, Rutgers University Press, 1991.

- GIBSON, William, *Pattern Recognition*, New York, Putnam's Sons, 2003.
- INGARDEN, Roman, *The Cognition of the Literary Work of Art*, traducere Ruth Ann Crowley și Kenneth R. Olson, Evanston, Northwestern University Press, 1973.
- ISER, Wolfgang, *How to Do Theory*, Blackwell Publishing House, 2006.
- KERMODE, Frank, *The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction with a New Epilogue*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2000.
- KINTSCH Walter, Teun A. VAN DIJK, *Towards a Model of Text Comprehension and Production*, „Psychological Review”, nr. 85/1978, pp. 363-394.
- JAMES, Henry, *The Figure in the Carpet and Other Stories*, Penguin Books, 1986.
- LISSNER, Patricia Ann, *Chi-Thinking. Chiasmus and cognition*, teză de doctorat în filosofie condusă de Mark Turner la Universitatea din Maryland în 2007 (în ediție electronică, www.scribd.com/doc/19115184/Chithinking-Chiasmus-and-cognition).
- LOTMAN, Iuri Mihailovic, *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*, translated by Ann Shukman, introduction by Umberto Eco, London, New York, I.B. Tauris Publisher, 2001.
- MAURON, Charles, *De la metaforele obsedante la mitul personal*, traducere din limba franceză de Ioana Bot, aparat critic, bibliografie și note de Ioana Bot și Raluca Lupu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
- MILLER, Hillis J., *Ariadne's Thread. Story Lines*, Yale University Press, 1992.
- MINK, Louis O., *History and Fiction as Modes of Comprehension*, „New Literary History”, 1, 1970, pp. 541-58.
- MITCHELL, W.J.T., *Spatial Form in Literature: Toward a General Theory*, „Critical Inquiry”, vol. 6, no. 3, 1980, pp. 539-567.
- NEWMAN, Benjamin, *Searching for the Figure in the Carpet in the Tales of Henry James: reflections of an ordinary reader*, American University Studies Series IV, English Language and Literature, nr. 49, New York, Peter Lang, 1987.
- ORTONY, A., *Metaphor and thoughts*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- PETRESCU, Ioana Em., *Configurații*, Cluj, Editura Dacia, 1981.
- POULET, Georges, *Conștiința critică*, traducere și prefață Ion Pop, București, Editura Univers, 1979.
- RICŒUR, Paul, *Temps et récit I, II, La configuration du temps dans le récit de fiction*, Paris, Éditions du Seuil, 1983-1984.
- TOMLINSON, Barbara, *Authors on Writing. Metaphors and Intellectual Labour*, Palgrave, Macmillan, 2005.
- TURNER, Mark, *The Literary Mind. The Origins of Thought and Language*, Oxford University Press, 1996.
- Van DIJK, Teun A., *Cognitive Processing of Literary Discourse*, „Poetics Today”, nr. 1, 1979, pp. 143-160.
- WELCH, W. John (ed.), *Chiasmus in Antiquity: structures, analysis, exegesis*, Hildesheim, Gerstenberg, 1981.
- WOOLF, Virginia, *Comment lire un livre?* [Paris], L'Arche, 2008.